

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ ЄВРОПИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сухорольський П.М.

Національний університет «Львівська політехніка»

Інформаційні права людини – група основоположних прав людини, які визначають суспільне становище особи в системі інформаційних відносин. У свою чергу інформаційні відносини можна розглядати як відносини, які виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства чи держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні, а також обробці і захисті інформації [1, с. 157]. Поняття «основоположні права людини» розуміємо як правові можливості, необхідні для існування і розвитку особи, які визнаються невід’ємними, мають бути загальними і рівними для кожного, забезпечуватися і захищатися державою в обсязі міжнародних стандартів [2, с. 447]. Отже, для національної діяльності із забезпечення прав людини відправним пунктом та орієнтиром є міжнародні стандарти, закріплені у основних міжнародно-правових документах з прав людини, які продовжують розвиватися у тому числі і завдяки діяльності міжнародних урядових організацій. Однією з таких організацій, першочерговою ціллю якої стало забезпечення прав людини, є Рада Європи. В рамках цієї організації була підписана Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [3] (далі ЄКПЛ), а також створений спеціальний орган забезпечення реалізації положень Конвенції – Європейський суд з прав людини (далі ЄСПЛ).

Перелік інформаційних прав людини, закріплених у ЄКПЛ та інших документах Ради Європи, охоплює дві групи прав. До першої групи відносяться права і свободи, пов’язані із свободою вираження поглядів, яка згідно із ЄКПЛ включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів [3, ст. 10]. У сучасному контексті прийнято говорити загалом про свободу інформації, яка включає: 1) право мати інформацію та переконання; 2) право вільно отримувати інформацію (право на доступ до інформації та право не сприймати інформацію поза своєю волею); 3) право вільно поширювати інформацію (право людини поширювати інформацію і

право не бути змушеною надавати інформацію проти своєї волі). До цієї ж групи відносяться зафіксовані та детально регламентовані у інших документах Ради Європи права, зокрема право на доступ до офіційної інформації [4], право на доступ до інформації, що є суспільно значимою, право на відповідь [5, ст. 8-9] тощо.

До другої групи інформаційних прав входять права людини, які обмежують свободу інформації. У ЄКПЛ це передусім право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції [3, ст. 8]. В інформаційній сфері це право пов'язане з концепцією інформаційної та комунікаційної приватності. Також сюди можна віднести право на повагу до гідності і честі особи [5, ст. 7].

Усі згадані права відносяться до особистих (громадянських) прав людини. Ці права розглядаються провідними європейськими науковими школами як природні права, тобто права, які походять від природи людини чи усталеного суспільного порядку, а не від держави. Вони спрямовані на забезпечення найважливіших індивідуальних потреб особи та безпосередньо пов'язані із самою її сутністю. Однак це не означає, що інформаційні права обмежені лише особистими правами. До них можна віднести, наприклад, право людини на захист матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з науковими, літературними чи художніми працями, автором яких вона є [6, ст. 15] (соціально-економічне право), право народів мати вільний доступ до інформації і повністю без втручання розвивати свою систему інформації та засобів масової інформації [7] (колективне право).

У контексті розмежування публічної і приватної сфер для другої групи інформаційних прав характерним є те, що вони забезпечують приватний інтерес – тобто інтерес конкретних осіб чи об'єднань. Для забезпечення ж свободи інформації характерним є поєднання приватного і публічного (суспільного) інтересу [8]. Найбільш яскравим прикладом цього є діяльність ЗМІ, яка з одного боку є необхідною для забезпечення доступу особи до інформації, служить засобом власного вираження поглядів авторів, а з іншого – є обов'язковою умовою демократичного розвитку суспільства та прозорості і ефективності публічної влади. Публічний інтерес у положеннях ЄКПЛ забезпечується шляхом визначення випадків можливого обмеження інформаційних прав людини зі сторони держави, наприклад, обмеження в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, громадської безпеки, економічного добробуту

країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, охорони здоров'я чи моралі, підтримання авторитету і безсторонності суду [3, ст. 8.2; 10.2].

Пошук необхідного балансу між публічними і приватними інтересами в інформаційній сфері і є головним завданням державних та міжнародних інституцій, діяльність яких торкається реалізації інформаційних прав. Європейський суд з прав людини є однією з таких інституцій. Для знаходження рівноваги між конфліктуєчими інтересами суб'єктів інформаційних правовідносин він використовує серед іншого передбачений у ЄКПЛ критерій «необхідності у демократичному суспільстві», який став вирішальним при розгляді багатьох резонансних справ (серед них справи «Санді Таймс» проти Сполученого Королівства [9], Лінгенса проти Австрії [10], Угорського союзу громадянських свобод проти Угорщини [11]).

Діяльність національних та міжнародних інституцій із забезпечення прав людини полягає у вжитті заходів, покликаних створити умови для належної реалізації, охорони та захисту цих прав [12]. Що стосується реалізації прав, то у межах Ради Європи з часу її створення проводиться робота із створення загальноєвропейських стандартів інформаційних прав людини. Для цього укладаються міжнародні конвенції (Конвенція про доступ до офіційних документів 2008 р., Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних 1981 р.), а також приймаються рішення рекомендаційного характеру (зокрема в рамках Європейських конференцій міністрів з питань політики в галузі ЗМІ). У справі формування європейських стандартів інформаційних прав людини дуже важливою є практика Європейського суду з прав людини. У своїй роботі Суд здійснює тлумачення положень ЄКПЛ. Як зазначає В. Кононенко, результати такої діяльності переходять на якісно вищий рівень, стаючи правовими позиціями, на які Суд посилається в наступних своїх рішеннях, називаючи їх прецедентами [13]. У Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» щодо законодавчої та адміністративної сфери передбачено, що відповідальний орган (Міністерство юстиції України) здійснює експертизу нормативно-правових актів на відповідність ЄКПЛ та практиці ЄСПЛ та вживає заходів при виявленні невідповідностей. Також інші міністерства і відомства забезпечують систематичний контроль за додержанням адміністративної практики, що відповідає ЄКПЛ та практиці ЄСПЛ [14, ст. 19]. Отже, ЄСПЛ напрямую впливає на реалізацію прав людини в Україні.

Що стосується діяльності з охорони і захисту інформаційних прав в рамках РС, то тут також провідна роль належить ЄСПЛ. Його рішення є обов'язковими для держав-членів ЄКПЛ, а у законодавстві України прямо вказано, що суди України застосовують при розгляді справ ЄКПЛ та практику ЄСПЛ як джерело права [14, ст. 17]. Стосовно інших конвенцій, які закріплюють інформаційні права людини, то спеціальні положення, спрямовані на забезпечення їхньої реалізації (наприклад ст. 24-25 Європейської конвенції про транскордонне телебачення) також створюють умови для захисту цих прав.

Як уже зазначалося, у своїй діяльності із застосування ст. 8 та 10 ЄКПЛ Європейський суд з прав людини, керуючись її положеннями, намагається знайти баланс інтересів приватних осіб, суспільства та держави. Конфлікти інтересів в інформаційних відносинах бувають різноманітними. Однак у багатьох випадках вони зводяться до подібної схеми: інтерес приватної особи полягає у якнайменшому зовнішньому втручанні у її життя, у тому числі і інформаційну сферу; інтерес суспільства – це широка свобода інформації, доступ до суспільно-значимої інформації, прозора діяльність влади; інтерес держави проявляється у обмеженні доступу та обігу певних видів інформації, якнайповнішому збиранні інформації про приватних осіб. Приклади з історії демонструють, що у тоталітарних державах у цьому плані відбувається тотальне нехтування інтересами особи і суспільства та домінування інтересів держави. Сучасний ж розвиток інформаційно-комунікаційних технологій часто призводить до порушення інтересів особи (у зв'язку з цим висловлюються обґрунтовані побоювання, що незабаром саме поняття приватності залишиться лише у історії) чи держави (функціонування Вікілікс деякі аналітики розглядають як випадок домінування суспільного інтересу на шкоду державному чи особистому).

ЗМІ виступають посередниками між державою, суспільством та особою у цих процесах. Європейська практика виходить з того, що:

1) наявність і дієвість незалежних ЗМІ є запорукою демократичного розвитку; ЗМІ уможливають контроль суспільства за діяльністю держави. З цього приводу ЄКПЛ зазначав, що завданням преси є «донести інформацію до громадськості та бути її «сторожовим псом» [10, п. 44] (суспільним контролером крім ЗМІ можуть вважатися і неурядові організації, які у такому випадку підлягають такому ж захисту, як і ЗМІ [11, п.27]).

2) ЗМІ дозволяють реалізувати інформаційні права приватної особи, зокрема право на доступ до інформації (важливе також і в контексті

реалізації інших прав – права знати свої права і обов'язки, виборчих прав, права на безпечне довкілля), право на вільне самовираження.

Однак роль ЗМІ може бути і негативною у випадку зловживання ними свободою інформації. Це стосується серед іншого:

- 1) зловживання свободою слова через порушення права особи на честь, гідність та ділову репутацію;
- 2) зловживання свободою слова при розпалюванні расової, національної, релігійної ворожнечі, а також на шкоду суспільній моралі;
- 3) порушення з боку ЗМІ права на інформаційну приватність особи.

Важливим критерієм при вирішенні суспільних конфліктів за участі ЗМІ є суспільна значимість інформації, яку вони поширюють (наприклад у справі «Санді Таймз» проти Великобританії [9]). Ця обставина є важливою, коли йдеться про захист інформаційних прав осіб, пов'язаних із політичною владою. З цього приводу ЄКПЛ зазначив, що «межі допустимої критики є ширшими, коли вона стосується власне політика, а не приватної особи». Конвенція дає можливість захисту прав для всіх осіб, однак у випадку політиків «вимоги такого захисту мають розглядатися у зв'язку з інтересами відкритого обговорення політичних питань» [10, п. 42].

У випадку конфлікту інтересів приватної особи та держави ЄСПЛ виходить із необхідності дотримання державою трьох умов при будь-якому обмеженні інформаційних прав людини. Ними є: 1) втручання лише на основі закону, 2) наявність правомірної цілі із переліку, поданого у ЄКПЛ, та 3) необхідність у демократичному суспільстві. Втручання на основі закону означає не тільки його наявність, але й чіткість, зрозумілість та доступність. Норми закону повинні бути передбачувані, давати змогу кожному вивіряти свою поведінку, а також містити засоби правового захисту від свавільного втручання у право особи [15, п. 56]. Вимога «необхідності у демократичному суспільстві» дозволяє суду належним чином захистити права приватних осіб та інтереси суспільства від надмірних обмежень з боку держави. Однак у окремих випадках за державою визнається пріоритетне право визначати необхідність обмеження інформаційних прав людини. Це стосується законної цілі обмеження – захисту суспільної моралі. З цього приводу Європейський суд зазначає, що в внутрішньо-державному праві неможливо відшукати універсальну європейську концепцію моральності, а органи державної влади перебувають у більш вигідному становищі ніж міжнародний суд для розгляду питання обмеження права задля захисту суспільної моралі [16, п. 48].

Отже, діяльність Ради Європи суттєво впливає на становлення і розвиток системи інформаційних прав людини у Європі. Ці права фіксуються у численних міжнародно-правових актах РЄ і шляхом імплементації чи врахування державами в процесі їхньої правотворчості закріплюються у національному праві держав-членів. Європейський суд з прав людини є не тільки важливою надбудовою для національних механізмів захисту прав людини, але й завдяки своїм рішенням, які мають прецедентний характер та визнаються джерелом права, робить значний внесок у справу реалізації та охорони інформаційних прав.

1. Яременко О. Інформаційні відносини як предмет правового регулювання: теоретичний аспект / О. Яременко // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – №1-2. – С. 156-161.
2. Загальна теорія держави і права / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України». – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004
4. Council of Europe Convention on Access to Official Documents [Електронний ресурс] // Council of Europe. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1377737&Site=CM>
5. Європейська конвенція про транскордонне телебачення 1989 р. [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України». – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_444
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України». – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_042
7. Декларация о недопустимости интервенции и вмешательства во внутренние дела государств, принята резолюцией 36/103 Генеральной Ассамблеи от 9 декабря 1981 года [Електронний ресурс] // Организация Объединенных Наций. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/internal_affairs_decl.shtml

8. Бучковская Н. В. Информационные права человека: вопросы общей теории [Электронный ресурс] // Юридическая Россия. – Режим доступа: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1201351>
9. Справа Європейського суду з прав людини «Санді Таймз» проти Великобританії (The Sunday Times v. UK) [Електронний ресурс] // Інститут Медіа права. – Режим доступу: <http://www.medialaw.kiev.ua/zmisud/ecourt/212/>
10. Справа Європейського суду з прав людини Лінгенс проти Австрії (Lingens v. Austria) [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України». – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=980_066
11. Справа Європейського суду з прав людини Угорський союз громадянських свобод проти Угорщини («Tarsasag a szabadsagjogokert» v. Hungary) [Електронний ресурс] // Права людини в Україні – Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?id=1241463238>
12. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
13. Кононенко В. П. Звичаєва природа прецедентного характеру рішень Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]: Дис ... канд. юрид. наук: 12.00.11. – 2009. – Режим доступу: <http://dissert.com.ua/content/354067.html>
14. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – №30. – Ст.260.
15. Справа Європейського суду з прав людини Аманн проти Швейцарії (Aman v. Switzerland) [Електронний ресурс] // Практика Європейського суду. Українська правнича фундація. – Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=308>
16. Дело Европейского суда по правам человека Хендисайд против Великобритании (Handyside v. UK) [Електронний ресурс] // Право и средства массовой информации. – Режим доступу: <http://www.medialaw.ru/article10/6/2/52.htm>